דין תורה

שפרה מישלוב וקרני וחנן קירשנבום

בעלות על שם

בהסתמך על מגוון מקורות מן המשפט העברי, בית הדין לממונות קיבל את תביעתו של אדם שטען להפרת זכויות יוצרים

שלמה (שם בדוי) עסק למעלה מעשרים שנה בהוראת גמרא במסגרות שונות. במהלך השנים פיתח שלמה שיטה חדשנית, המקלה על הבנת הנושאים הלימודיים ועל דרך הנגשתם לתלמידים. בשנת 1994 הוציא לראשונה, במהדורות פנימיות, גמרא ייחודית הערוכה ומבוססת על שיטת ההוראה שפיתח, ששמה היה 'גמרא סדורה'.

בשנת 2010, אחרי שנים של הפצת שיטתו ההוראתית במסגרות ישיבתיות, הוציא בשיתוף מרכז ישיבות 'בני־עקיבא' סדרה מהודרת, מודפסת וערוכה של גמרא זו, המיועדת לציבור הרחב. עד היום יצאו לאור חלקים נוספים מהסדרה – חלקם במהדורה פנימית לעמיתיו להוראה ולתלמידיהם וחלקם במהדורה מהודרת לציבור הרחב. כך, דבר קיומה של סדרת 'גמרא סדורה' החל אט־אט להתפרסם ברבים, וקהל רב של לומדי הדף היומי החל להתעניין במהדורה 'גמרא סדורה' לצורך לימודו.

במהלך השנה האחרונה נדהם שלמה לגלות כי אדם אחר בשם מרדכי (שם בדוי) החל גם הוא בשיווק ובהוצאה לאור של ספרי גמרא הדומים לשלו – אם כי הם לא זהים – תחת אותו שם מסחרי. שלמה גם הבחין להפתעתו כי מרדכי הגדיל לעשות והעלה לרשת האינטרנט אתר בשם 'גמרא סדורה' לצורך שיווק ומכירת ספרי הלימוד שהדפיס. ואם לא די בכך, הוא אף כתב ערך באתר 'ויקיפדיה' תחת שם זה, שבו הזכיר את ספרי הלימוד שהוציא לאור ללא כל אזכור לספרים המקוריים שיצאו תחת ידי שלמה.

עם תחושותיו הקשות וההבנה כי זכויותיו המסחריות נפגעו, פנה שלמה אל הקליניקה למשפט עברי באוניברסיטת בר־אילן, וזאת בבקשת סיוע בהגשת תביעה ממונית נגד מרדכי. התביעה הוגשה בתחילה לבית הדין לממונות של 'ארץ חמדה־גזית' בירושלים, אך נוכח דרישתו של מרדכי כי העניין יידון בפני בית הדין לממונות של הערה החרדית בירושלים (בדין תורה הולכים אחר הנתבע) הופנתה התביעה לבית דין זה.

הכרה בזכות

בתביעתו ביקש שלמה מבית הדין להגן על זכויות היוצרים שלו באמצעות הוצאת צו שימנע ממרדכי להמשיך לעשות שימוש בשם המסחרי 'גמרא סדורה', וכן הוא דרש פיצוי כספי בגין הנזקים שנגרמו לו בעבר ואשר עתידים להיגרם לו בעתיד כתוצאה מכך שאנשים רכשו ויוסיפו לרכוש בטעות את הספרים שנדפסו תחת אותו השם על ידי מרדכי. טענתו של שלמה הייתה כי ההלכה מכירה בהגנה על קניינו הרוחני, ולפיכך הפגיעה בזכות קניינית זו מהווה גזל, וכן כי היא מטילה חובת תשלום על הנהנה מממון חברו (ראו בהרחבה על טענה זו בספר 'עמק המשפט' ח"ד: זכויות יוצרים).

בנוגע לשאלה אם "שם מסחרי" נכנס תחת הגדר של "קניין רוחני", ציין שלמה את פסיקתו של הרב אברהם שרמן, שדן בעניין דומה בשבתו כדיין בבית הדין הרבני העליון (שיינפלד יוסף נגד ישראל עזריאל, 2.10.05). הרב שרמן הבהיר בנימוקי פסק הדין שם כי אמת המידה הקובעת לעניין זה הוא השאלה אם ל"יצירה" יש ערך ושווי מבחינה מסחרית בעיני הציבור. מכאן עולה כי "שם מסחרי", אשר אין חולקים כי הינו בעל שווי כלכלי, הינו יצירה שיש להגן עליה במסגרת ההלכה.

מעבר לכך ביסס שלמה את תביעתו גם על "דיני התחרות" בהלכה, הכוללים בין השאר איסור ירידה לאומנות חברו, איסור אונאת דברים של ציבור הקונים ועוד. שלמה הפנה את בית הדין גם להוראות הדין האזרחי, המגן על שם מסחרי מכוח חוק זכויות יוצרים, וכן לכוח סעיף 52 לפקודת הנזיקין. הוא ציין לפני בית הדין כי גם ההלכה עשויה להכיר בחובה זו, המוגדרת בחוק הישראלי על בסיס הטענה ההלכתית של 'דינא דמלכותא דינא'. לדבריו, אין ספק שאם חכמי ישראל היו קובעים היום תקנות למדינת ישראל, הם היו מתקנים איסור על פגיעה בזכויות יוצרים לצורך עידוד יצירה והגנה מפני הפגיעה בה (ראו הרב סיני־לוי, 'פיצוי ללא הוכחת נזק על הפרת זכויות יוצרים', 'תחומין' ל"ב (תשע"ב), עמודים 233־237).

בנוסף טען שלמה כי יש לקבל את הוראות הדין האזרחי גם מכוח היותן "תקנות קהל". זאת, על יסוד דבריו של הרב אברהם שפירא, שלפיהם "יש לדון במעמדם של חוקי המדינה מצד תקנות קהל, שכן לקהל, על נציגיו, יש סמכות לתקן תקנות לשם הסדר חיי הקהילה, בתנאי שלא יסתרו את דיני התורה" (ראו 'מבט תורני על חוקי המדינה והתקנת תקנות בימינו', 'תחומין' ג', עמוד 238).

הצדדים הופיעו לפני בית הדין, אשר קיבל את טענותיו של שלמה אך הנחה את הצדדים להגיע לפשרה שעל פיה יפסיק מרדכי את השימוש בשם המסחרי ויחדל מלשווק ומלמכור ספרים בשם זה. בנוסף, מרדכי יתקן את הערך שיצר 'בוויקיפדיה' בנושא זה, וישנה את שם האתר שבבעלותו ובניהולו. במסגרת הפשרה הסכים שלמה לוותר על תביעתו לקבלת פיצויים.

מעניין להזכיר בהקשר זה כי העיסוק המפורש בפוסקים בסוגיית ההגנה על סימני מסחר הופיע לראשונה אצל הרב מלכיאל צבי טננבוים, בעל שו"ת 'דברי מלכיאל' ורבה של לומזה במאות ה־19־20. לפתחו הגיעה שאלה אשר נגעה לאדם שייצר "מים מתוקים ומריחים", ואף השיג בעמל רב רישיון מהרשויות בוורשה לייצר מוצר זה; והנה קם אדם נוסף אשר ייצר מוצר דומה, תוך שימוש באותן תוויות של היצרן הראשון.

בעל ה'דברי מלכיאל' הסיק להלכה שישנו חיוב להשתתף בהוצאות של בעל המים המקורי מדין מי שגר בחצר חברו שלא מדעתו ובגין גרימת נזק, וכן משום שבפעולותיו גילה הנתבע את דעתו שנוח לו בהוצאה שהוציא חברו לשם הדבר. אולם הרב טננבוים לא קבע כי יש מקום למנוע את עצם החיקוי ('דברי מלכיאל', חלק ג', קצ"ז, הובא אצל נחום רקובר, 'עושר ולא במשפט', תשמ"ח, עמודים 25 ר34).

נמצאת למד שהמשפט העברי מכיר בזכות להגנה על סימן מסחרי, אם כי טרם הוברר דיו מהו היקף הפיצוי בגין הפרה של זכות זו.

ד"ר שפרה מישלוב, מנהלת הקליניקה למשפט העברי באוניברסיטת בר־אילן
קרני וחנן קירשנבום
הם סטודנטים בקליניקה